

Straka, J.:

A KÖZPONTI KATALOGIZÁLÁS MAI PROBLÉMÁI
CSEHSZLOVÁKIÁBAN

A szerző bevezetőben hangsúlyozza a könyvtári katalógusok művelő, nevelő, tájékoztató feladatát és rámutat arra, hogy a katalógusok kérdése a könyvtári munka egészének egyik fő láncszeme volt eddig is, és méginkább az lesz a jövőben; a kérdés megnyugtató megoldása nélkül a könyvtárak nem tudnának tovább haladni művelő és nevelő munkájuk kiszélesítésének és főleg elmélyítésének útján.

A katalógusok jelentőségét ismételtelen kidomborították a könyvtári technika minimumáról szóló munkában is, amelyet az oktatásügyi minisztérium rendelete kötelező irányelvnek nyilvánított. "Základy knihovnické techniky pro okresní a místní lidové knihovny s profesionálními pracovníky". /"A könyvtári technika alapjai a főhivatású könyvtárossal működő járási és községi közművelődési könyvtárak számára". Praha, 1958./

Egyelőre azonban az a helyzet, hogy közművelődési könyvtáraink katalógusainak helyzete egyáltalán nem kielégítő. Az egyes kerületekben /magyar vonatkozásban megyének felel meg. Ford./ végzett felmérés azt mutatja, hogy közművelődési könyvtáraink legnagyobb részében katalógus-hálózatról egyáltalán nem beszélhetünk. /A közművelődési könyvtárak katalógusainak helyzetéről lásd D. VANČURA a Knihovník. 4.rođ. 1959.5.számának 136-139. lapján./

Éppen ezért jogos az a törekvés, hogy a katalógusok hiányosságait kiküszöböljék. Nem lenne azonban helyes, ha

azt követelnénk, hogy a könyvtárak mindjárt az egész állományt felölelő katalógusokat építsenek ki; a munkát a kurrens irodalom feldolgozásával kell kezdeni és csak ennek az alapvető feladatnak a biztosítása után foghatunk hozzá a régebbi állomány retrospektív feldolgozásához.

A jelenleg eléggé komplikált katalógus-kérdésnek lényegében két, egymással kölcsönösen összefüggő része, nevezetesen módszertani, illetve szervezési és technikai része van. A kérdés első része a katalógusok építése szempontjából fontos módszertani előfeltételek megoldásával kapcsolatos, s mindenekelőtt a leíró katalógus készítésének végleges szabályai kiadásával függ össze; a második feladat a tízes osztályozás TROPOVSKIJ által módosított végleges táblázatainak kiadása, mégpedig a járási könyvtárak állományának megfelelő bontásban, figyelembe véve a szóbanforgó könyvtárak állományának várható növekedését, s a tipuskatalógussal való összehangolását. A Módszertani Kabinet által közreadott táblázatok át kell dolgozni. Emellett számolnunk kell teljesebb táblázatok kiadásá-

val is, figyelembevée azokat a könyvtárakat, amelyek részletesebben bontják az egyes osztályokat. A módszertani intézkedések körébe tartozik továbbá a katalógusok szélesebbkörű propagandája, módszertani utmutatók kiadása és a könyvtárosok segítése az egyes eljárások bevezetésénél.

A cél ugyanis nemcsak az, hogy a közművelődési könyvtárakban valamiféle katalógus-rendszer építsünk ki, hanem az, hogy olyan katalógushálózat alapjait rakjuk le, mely kvalitásainál fogva választ tud adni az irodalommal kapcsolatos valamennyi kérdésre, akár a könyvtáros, akár az olvasó részéről merülnek fel. Világosan látható, hogy csak azok a katalógusok nyújthatnak hatásos segítséget, amelyek a modern módszertani és katalógizáló munka technikájának kellő színvonalán állnak.

Ilyen katalógusok felépítésére azonban a közművelődési könyvtárak a mai személeti viszonyok és a dolgozók jelenlegi szakképzettsége alapján saját erejükből nem képesek.

Ma már nem kell részletesen alátámasztani azt a megállapítást, hogy a katalógusépítés megkezdésének egyetlen útja a központi katalógizálás szolgálatainak felhasználása. Ez a módszer nemcsak azt teszi lehetővé, hogy a katalógusok magas színvonalúak legyenek, hanem módot ad egyúttal arra is, hogy a katalógusokat lényegesen kevesebb munkaidő igénybevételével folyamatosan kiegészítsük, annál is inkább, mert a közművelődési könyvtárakban kevés a szakképzett dolgozó; a munka legnagyobb része egyébként is manuális jellegű, úgy hogy ezt a feladatot kevésbé képzett dolgozók is elláthatják./Az előforduló munkák: cédula-beosztás, esetleges cédula rendelések, jelzetírás, leltári számok rávezetése a cédulákra stb./

Hogy a katalógusoknak a központi katalógizálás segítségével történő épí-

tése milyen eredményes, arról könnyen meggyőz bennünket néhány számadat. A cseh országrészekben tizennégy kerületi /megyei/ és 162 járási közművelődési könyvtár 1957-ben összesen 468 875 kötetet szerzett be. Ha figyelembe vesszük, hogy ennek az irodalomnak egy része a duplum-példányokra esik, egy része pedig idegen nyelvű irodalom, körülbelül 300 000 kötet cseh nyelvű könyvet kell katalogizálnunk. Ha ezt az irodalmat a betűrendes, ill. a szakkatalógus részére egyaránt fel kívánnánk dolgozni és egy könyv fel dolgozása 20 percet venne igénybe, 100 000 órára lenne szükségünk. Ez annyit jelent, hogy ha egy dolgozóra évente 2000 munkaidő órára veszünk, összesen 50 szakképzett /a 6., illetve 7. fizetési osztályba sorolt/ katalogizálóra lenne szükségünk. Ha most ezeket a számokat az egész hálózatra vonatkoztatnánk, kiderülne, hogy milyen óriási anyagi befektetésre és milyen jelentős munkaerő-ráfordításra lenne szükség ahhoz, hogy a könyvtárak saját erejükből kiépítsék a katalógusok megfelelő hálózatát. Számításainknál nem vettük tekintetbe az olvasói katalógusok számára szükséges annotációk készítését, amit egyes könyvtárak egyáltalán nem is tudnak elvégezni; ezt viszont a központi katalógizálás rendszere eleve nyújtja a könyvtáraknak. Ezekre az okokra vezethető tehát vissza, hogy miért nincsenek eddig a könyvtárakban megfelelő katalógusok.

A központi katalógizálás intézménye - eddigi fennállása alatt - jó hírnevet szerzett. Sokkal rosszabb azonban a helyzet a katalóguscéduliák felhasználásával. Felmerül a kérdés, hogy a központi katalógizálás miért nem vált eddig a katalógusok építésének alapjává, holott minőségileg igen jó /módszertani és technikai szempontból a világ legjobbjai közé tartozik/.

Központi katalógizálásunk specifikus sajátága az, hogy össze van kapcsolva a nemzeti bibliográfia feladataival, s a cédulák nyomára a regisztráló biblio-

gráfia készítésének mellékterméke.

Ez a tény viszont arra vezet, hogy a nyomtatott katalóguscédulák olyan késedelemmel érkeznek a könyvtárakba, hogy csak kiegészítő eszköz /ideiglenes cédulák/ segítségével használhatók. Az a módszer, amelyet azok a nagykönyvtárak alkalmaznak, ahol a cédulákat a helyi katalógusok stb. számára sokszorosítják, a kiskönyvtárakban nem használható. Ezért a prágai Nemzeti Könyvtár 1957 augusztusától kezdve a sokszorosított katalóguscédulák válogatott sorozatainak központi kiadását kezdte meg; ezek a cédulák részben szintén később érkeznek be a könyvtárba, mint a könyvek, de kevesebbet késnek, mint a nyomtatott cédulák.

A nyomtatott katalóguscédulákat sorozatokban kell megrendelni. /A központilag katalogizált anyag a teljes nyomdatermésnek kb. 50 %-a./ A központi katalogizálás nem specializálja magát az egyes könyvtár-típusokra. Ez egyrészt jelentős cédula-, illetőleg papirpocsékolást von maga után, főleg a kisebb könyvtárakban /a jelenlegi helyzetről nem is beszélünk, amikor is a központi katalogizálást csak minimális mértékben veszik igénybe és a cédulák makulaturaként hevernek a könyvtárakban/, másrészt a központi katalogizálás drága, úgy hogy a könyvtárak nem is rendelik meg azokat a további sorozatokat, amelyekre szükségük lenne a katalógushálózat teljes kiépítéséhez és jórészt csak betűrendes katalógust szerkesztenek. Ha feltételeznénk, hogy a könyvtárak hozzálátnak a könyvtári technika minimumáról szóló utasításban előírt katalógusok felfektetéséhez és ezt a katalógusrendszert a nyomtatott katalóguscédulákra építenék fel, a központi katalogizálás jelenlegi szervezete mellett a kárbevesztő cédulák száma minimálisan megkétszereződne, /figyelman kívül hagyva, hogy ez a rendszer nagyobb mennyiségű nyomtatott katalóguscédula előállítását tenné szükségessé/. A könyvtárakban azonban az is előfordulna, hogy a rendes sorozatok /a járási könyvtárak

esetében minimálisan öt sorozat/nem lennének elegendőek az irodalom azon részének feldolgozásához, amelynél összetettebb a katalogizálás, - főleg a tárgyi rendsző alapján való katalogizálás - míltal jelentős nehézségek támadnának a katalógusok építésénél; ugyanakkor a cédulák minősége is csökkenne.

Ahhoz, hogy a könyvtári katalógusok kiépítése elfogadható szervezési feltételek /a késedelem kiküszöbölése, vagy legalábbis áthidalása/, és a módszertani illetve gazdasági szempontok figyelembevétele /a papirpazarlás megszüntetése / mellett történjék, szervezési szempontból is hozzá kell látni a központi katalogizálás rendszerének átszervezéséhez.

Ugy vélem, kezdettől fogva világos, hogy központi katalogizálás csak valamely bibliográfiai intézmény keretében lehetséges. Azok a javaslatok, amelyek más módon kívánják biztosítani a nyomtatott katalóguscédulák kiadását /pl. a könyvekben lévő ellenőrző kuponok segítségével, melyek egységes formában készülnének és az eddigi üres hátoldalukra nyomnák a címleirást/, megvalósíthatók lennének, de olyan feltételek mellett, hogy a cédulákat más intézmények/kiadók, nyomdák/ dolgoznák fel; így a cédulák nem készülhetnének a megkívánt minőségben, nem lennének egyöntetűk és nem volna meg a szükséges kapcsolatuk a Nemzeti Könyvtár által kiadott nyomtatott katalóguscédulák többi példányaival.^{1/}

1/ Az egyik olyan megoldás, amely részben megkönnyítené az anyag katalogizálását, /különösen a kiskönyvtárakban, amelyek minimális évi gyarapodásuk miatt nem kapnak nyomtatott katalóguscédulát/, az lenne, hogy a könyv címleirását közvetlenül a könyvbe nyomnák módosított kolofoon formájában, a címleírás adatainak sorrendjében, tizedes jelzettel, illetve annotációval kiegészítve. Ezek a kiskönyvtárak az így kapott címleirást csupán lemásolnák. A központi katalogizálás ilyen részbeni megoldásához egységes címleírási módszereket kellene biztosítani, s ugyanakkor megoldani az ezzel kapcsolatos műszaki és szervezési nehézségeket. Ilyen értelemben meg kellene változtatni a könyvek kolofoonjának kérdését szabályozó országos szabványt is.

Az eddigi két legfőbb hiányosság /a késedelem, és az, hogy egész sorozatokat kell megrendelni, ami jelentős papirpazarlást von maga után és a sorozat sokba kerül/, kiküszöbölésére az lenne az elfogadható megoldás, ha a központi katalógizálás eddigi rendszerét megjavítanák.

Minden olyan könyvtárnak, amely a nyomtatott katalóguscédulákkal ellátandó intézmények listáján szerepelne, a Nemzeti Könyvtár egy-egy ideiglenes cédulát küldene, melyet a beérkezett támpéldány alapján készítené és olyan határidő alatt juttatna el a könyvtárba, amely biztosítaná, hogy a cédula előbb érkezik meg mint a könyv, vagy legrosszabb esetben azzal egyidőben. /Legjobb lenne, ha a könyvtárak a cédulák alapján közvetlenül a könyvpiacra rendelhetnék meg a könyvet./ A cédulákat a következő jelekkel lehetne ellátni: I. - a községi közművelődési könyvtárak számára ajánlott mű; II. - a járási, III. - a megyei könyvtárak számára ajánlott könyv; emellett a magasabb típusú közművelődési könyvtárnak volna a feladata, hogy az ajánlott irodalmat az alacsonyabb típusú könyvtár részére beszeresse. Ez a módszer mintegy folytatása lenne a mintakatalógusnak és helyettesítené a különböző típusú könyvtárak részére készülő speciális nyomtatott cédulasorozatokat. A cédulákon rövidített címsírlás, tizedes osztályozási jel, tárgyszó és esetleg / - ha ez nem lassítaná meg a cédulák közreadását - / rövid annotáció szerepelne. A cédulákat számmal látnák el, amely megegyezne azzal a folyószámmal, amely a végleges /rotaprinten készült/ vagy nyomtatott cédulákon szerepelne.

A könyvtár a beérkezett cédulákat betürendbe sorolná. A könyvnek a könyvkereskedésből való beérkezése után kikeresnék az ideiglenes cédulát, a könyvet feldolgoznák, a cédulára rávezetnék a leltári számot, továbbá a jelzetet, ugyanakkor kijavítanák az esetleg téves deci-

mális jelzetet és a könyvet a polcra helyeznék. Azt a cédulát, amelyre fel lenne írva, hogy hány katalóguscédulát kell készíteni a könyvtár egyes katalógusai részére, besorolnák az un. nyilvántartási kartotékba, amelybe a cédulákat a számok sorrendjében osztanák be. A könyvtár hetente /egy évben tehát összesen 52-szer/ egységes úrlapon megrendelést küldene a Nemzeti Könyvtárnak, amelyben meghatározott számú nyomtatott katalóguscédulát kérne a Nemzeti Könyvtártól. Ez utóbbi a végleges katalóguscédulák kinyomtatása után megküldené a megrendelt mennyiségű cédulát.

A Nemzeti Könyvtár a kinyomtatásra kerülő cédulák számát a könyvtárakból beérkezett megrendelésekből állapítaná meg, méghozzá abban az időpontban, amikor a Bibliografický Katalog-ot nyomják, s kinyomtatná a szükséges számú cédulát is.^{2/}

Az ideiglenes cédulákat a Nemzeti Könyvtárnak kellene készíteni sokszorosítva, végső esetben ormiggal.

Figyelembevételre azt a tényt, hogy a nyomtatott katalóguscéduláknak nyomdában való előállításuk nehézségekkel jár, elég lenne, ha mind az ideiglenes, mind a végleges lapokat rotaprinten sokszorosítva állítanánk elő, úgy ahogy ezt a Matica slovenská teszi. Ezáltal némileg csökkenne ugyan a cédulák minősége, de a cédulákat csak kis százalékban használják.

A cédulák nyomásának technikai része megoldható lenne egyetlen rotaprinttel, mely emellett jól szolgálná azoknak a könyvtáraknak a szükségleteit, amelyek kis offset eljárással készítik kiadványaikat; ezáltal a publikációk minősége nagymértékben megjavulna. /Elegendő itt rámutatni például a német

^{2/} Ezeknek a megrendeléseknek a lebonyolítását meg lehetne könnyíteni azáltal, hogy a járás könyvtárai számára maga a járási közművelődési könyvtár rendelné a cédulákat központilag; ezek a könyvtárak egyúttal a kis községi könyvtárak gyarapításának központjává válhatnának.

könyvtárak sokszorosított kiadványaira./

Az ismerttetett szervezési forma, mely - mint láttuk - módot ad a technikai megoldások többféle változatára, kiküszöbölné a központi katalógus felhasználásának eddigi akadályait. A követelmény csupán az, hogy a munkát jól szervezzék meg és időbelileg jól osszák be /főleg akkor, ha a cédulákat továbbra is nyomdában készíttetnék/.

A javasolt szervezési forma a könyvtárakban sem ütközne komolyabb nehézségekbe. A lényeg az, hogy a rendszert a könyvtárakban szigorúan meghonosítsuk.

A végleges céduláknak a katalógusokba való beosztására akkor kerülne sor, amikor a cédulák beérkeznek és az adatokat az ideiglenes cédulákról átvezetnék a végleges cédulákra. /Az ideiglenes cédulákat fel lehetne használni helyrajzi, topográfiai katalógusok, központi katalógusok készítésére./ A cédulák beosztása nagyon egyszerű lenne, mert csupán a megfelelő számokat kellene kikeresni. Az újonnan megjelent, friss könyvek címlírásainak a katalógusokba való besorolása nem olyan sürgős /a könyvtáros a legfrissebb irodalmat fejben tartja/, és pótolható is az új irodalomból készült kiállításokkal, a Könyvujdonságok című kiadvány kifüggesztésével stb.; a jelzet

a nyilvántartási kartoték segítségével könnyen kikereshető. Minden munka, a tizedes osztályozási jel és a tárgyszó meghatározásának kivételével, manipulációs jellegű.

Volna még néhány másféle megoldási változat is, melyek ilyen vagy olyan jellegű előnnyel járnak. Jelen javaslatunk azonban a mostani helyzetből indul ki, megvalósítása kiküszöbölné az eddigi legsúlyosabb hiányosságokat, a késedelmet, egész sorozatok megrendelésének szükségességét, az ebből folyó tekintélyes költségeket, a központi katalogizálás gyér felhasználását, a jelenlegi körülmények között meg nem engedhető papírpazarlást. /Nincs, legalábbis belátható időn belül nincs ugyanis remény arra, hogy a könyvtárak saját nyomdával rendelkezzenek, ami a problémát egy csapásra megoldaná; arra sincs remény, hogy a nyomdaipar kézbe tudná venni a kérdést s a feladatot nem a könyvtáraknak kellene megoldaniuk, saját eszközeikkel, kevésbé tökéletesen./

Az új dolgokat gyakran nehéz körülmények között lehet csak megvalósítani. A központi katalogizálást, ha nem is új dolog, a könyvtárak legnagyobb része eddig nem vette igénybe. E tekintetben nem maradtunk közömbösek.

Eredeti cím: Ústředni katalogizace a její současné problémy.
Megjelent: Knihovnik. 4.roč. 1959. 6.no. 181-184.p.
OSzK.ford.sz.: 2244.